

הלא יעבירונו עוד?

מאת

עדנה בקנשטיין*, נאוה ברוורמן**

א. מבוא. ב. סוגי העברת תובענות; 1. העברת דיון מחוסר סמכות – סעיף 79 לחוק בתי-המשפט; 2. העברת דיון בין בתי-משפט במחוזות שונים – סעיף 78 לחוק בתי-המשפט; 3. העברת דיון לבית-משפט שלום אחר באותו מחוז – סעיף 49 לחוק בתי-המשפט; 4. תובענות בנושא אחד בכמה בתי-משפט – תקנה 7 לתקנות סדר הדין האזרחי; 5. איחוד תובענות באותו בית-משפט – תקנה 520 לתקנות סדר הדין האזרחי; העברת דיון כשאין ערכאת שיפוט בעלת סמכות מקומית – תקנה 6 לתקנות סדר הדין האזרחי; העברת דיון מכוח צו המרחיב את סמכותו הכספית של בית-משפט השלום – סעיף 51(ב) לחוק בתי-המשפט. ג. סעיף 79 – העברת תובענה אל מול דחיית תובענה. ד. בית-המשפט הנעבר. ה. פרשנות המונח "בית-משפט" בסעיף 79. ו. סוג הסמכות המועברת. ז. סמכות עניינית וסמכות מקומית. ח. הכלל לא יעבירונו עוד; 1. הכלל מול עקרון הסמכות; 2. הכלל מול העברה בטעות; 3. הכלל מול הסכמת הצדדים להעברת התובענה; 4. פרשנות תכליתית של הכלל. ט. העברה מינהלית. י. העברת תובענות מבית-משפט המחוזי לבית-משפט השלום בעקבות הרחבת הסמכות העניינית של בית-משפט שלום. יא. סוף דבר.

א. מבוא

התופעה של העברת תובענה מערכאה אחת לערכאה אחרת ידועה ומוכרת במשפט הן בארץ הן בעולם. העברת תובענה נובעת מטעמים שונים, מכוח סעיפי חוק שונים, לפעולת העברה ספציפית השלכות מהותיות ופרוצדורליות להמשך הדיון בתובענה. הכלל "לא יעבירונו עוד" (להלן – הכלל) הכה שורשים במשפט הישראלי, וידוע כי בית-משפט רשאי להעביר עניין שהובא בפניו לבית-משפט או לבית-דין אחר, אם העניין אינו

* שופטת מחוזית, נשיאת בתי-משפט השלום במחוז תל-אביב-יפו.
** עורכת-דין, עוזרת משפטית לנשיאת בתי-משפט השלום במחוז תל-אביב-יפו.

בסמכותו העניינית או בסמכותו המקומית (להלן – בית־משפט המעביר), והכלל הוא כי בית המשפט שאליו הועברה התובענה (להלן – בית־משפט הנעבר) לא יעבירו עוד. ברוב המקרים שבהם אין לבית־המשפט סמכות עניינית או מקומית, דין התובענה אינו בהכרח להידחות, והיא נדחית בדרך־כלל רק במקרים חריגים ויוצאי דופן. הכלל הוא כי עם העברת התובענה בית־המשפט הנעבר לא יעבירו עוד. מטרתנו במאמר זה להראות את החשיבות שבחזוק מעמדו של כלל זה, הגובר לטעמנו על הסכמת הצדדים וכיוצא בזה. מטרתנו זו עולה בקנה אחד עם הפרשנות התכליתית.

אינטרס הציבור הוא שהתדיינות בבית־משפט תסתיימה במהרה ככל הניתן, ובלשון הרומאים העתיקים נאמר: *Interest reipublicae ut sit finis litium*.

להעברת תובענה מערכאה אחת לערכאה אחרת משמעות רבה באשר להשלכותיה על מתדיין וכתוצאה מכך על אמונו במערכת השיפוטית. על־כן כמשרתי ציבור מוטלת על בתי־המשפט החובה להקל על ציבור המתדיינים כך שלא יכתת רגליו בהלוך ושוב בין הערכאות ולייעל את ההליך השיפוטי. במסגרת השמירה על האינטרס הציבורי יש למנוע את טלטלתו של המתדיין מערכאה לערכאה מחד גיסא, ויש להביא בחשבון את תפקודו הראוי של בית־המשפט, מאידך גיסא. למותר לציין שהעברת תובענה מערכאה לערכאה, גובה מחיר יקר ומכבידה הן על המתדיין הן על המערכת השיפוטית, קל וחומר כאשר זו אינה עולה בקנה אחד עם הדין. התמשכות ההליכים וטלטלתו של המתדיין פוגעת פגיעה קשה באמון הציבור ברשות השופטת. אשר־על־כן מצווים אנו להקפיד ביתר שאת ביישומן של הוראות החוק הרלוונטיות על־מנת שהעברת תובענה מערכאה לערכאה תתבצע בהתאם לדין, הלכה למעשה.

לצערנו, היו מקרים של מתדיינים שעניינם הובא בפני בית־משפט מחוזי, שם נמשך ההליך שנים רבות, וכאשר הורחבה סמכותו של בית־משפט השלום, הועבר עניינם לערכאה דלמטה. נתקלנו בגל של החלטות מעין אלה, אשר לעניות דעתנו ניתנו ללא בסיס חוקי, ככל שנבהיר להלן. הרושם שנתקבל בציבור היה כי היו מי שרצו לנצל שעת כושר ל"ניקוי אורות".

נתקבלו פניות של מתדיינים רבים שהלינו על העברות כנ"ל. כך למשל דברים שהובאו מפי מתדיין שבנו נדרס למוות, ועניינו הובא בפני בית־משפט אחד והועבר לבית־משפט אחר:

"לא יתכן שהמשפט יתנהל לאורך שנים ואף אחד לא ייקח על עצמו לפסוק ולהכריע... כל אחד העסיק עצמו באיך הוא מצליח להעביר את התיק לבית משפט אחר. שכחתם שמאחורי התיק טמון המון כאב? הרבה סבל? נשמות של אנשים? ... מובן לנו היום מדוע אנשים בישראל מאבדים את האמון במערכת המשפט".

דברים אלה ודומיהם הובילנו לנסות לשפוך מעט אור על הסוגיה דנא ולעשות לבחינה מחודשת ומדוקדקת של הכלל.

תחילה נסקור בקצרה את "סוגי" העברת הדיון הקיימים במשפטנו, לאחר מכן נעמיק בניתוחו של סעיף 79 לחוק בתי-המשפט¹ תוך התייחסות מיוחדת לכלל "לא יעבירו עוד". נבחן החלטות שיפוטיות שדנו בשאלות פרשניות בסוגיה וכן נעקוב מקרוב אחר החלטות שניתנו בעקבות צו שהרחיב את סמכותו הכספית של בית-משפט השלום (צו בתי-המשפט הגדלת סכום התביעות האזרחיות בית-משפט השלום, תשס"א-2001)² (להלן – הצו).

לאור החלטות שיפוטיות שניתנו עלו שאלות רבות, ובהן: אם לבית-משפט בערכאה גבוהה סמכות להעביר תובענה לערכאה נמוכה יותר, ולהפך; מה המשמעות של "העברה שיפוטית" אל מול "העברה מינהלית"; מה יעלה בגורלן של תובענות שכבר נפתחו ו/או נדונות בבית-משפט מחוזי עם הרחבת הסמכות העניינית לבתי-משפט השלום, כמו הגדלת סכום התביעות האזרחיות בבתי-משפט השלום ועוד כהנה וכהנה. נדגיש, תופעת העברה מערכאה אחת לערכאה אחרת הפכה לתופעה נפוצה במחוזותינו. כל עוד העברת תובענה מבוצעת הלכה למעשה על-פי דין, דיינו. אך כאשר מועברות תובענות מערכאה לערכאה למרות הכלל של "לא יעבירו עוד" ובניגוד להוראות חוק, נמצא זה מעביר לזה ובחד-גדיא עסקינן, כאשר בתווך המתדיינים והמזור לעניינם מתמהמה עד כי לאו מזור הוא עוד. מצב זה פוגע במתדיינים מחד גיסא, ובמעמדה של המערכת המשפטית מאידך גיסא.

טרם נבחן לעומקם של דברים נסקור בקצרה את "סוגי העברה" הקיימים.

ב. סוגי העברת תובענות

1. העברת דיון מחוסר סמכות – סעיף 79 לחוק בתי-המשפט

סעיף 79 לחוק בתי-המשפט קובע כי כאשר בית-משפט הדין בעניין מסוים נוכח שהעניין שהוגש בפניו אינו בסמכותו העניינית או המקומית, הוא רשאי להעביר את הדיון לבית-המשפט המוסמך. בית-המשפט הנעבר אינו רשאי להעביר את הדיון פעם נוספת, וחל הכלל "לא יעבירו עוד". בעלי-הדין יכולים לתקוף את צו העברה על-ידי הגשת ערעור לבית-משפט בדרגה אחת גבוהה יותר³. החלטת העברה היא "החלטה אחרת" ועל-כן יש צורך ברשות ערעור על-מנת לערער על החלטה. כמו כן אם צו

1 חוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984 (להלן – חוק בתי-המשפט).

2 ק"ת 6105 תשס"א (21.5.2001) 796.

3 ע"א 145/58 קלקודה נ' אגד, פ"ד יג 260 (להלן – עניין קלקודה).

העברה ניתן על-פי צד אחד, ניתן לבקש את ביטולו בהתאם לתקנה 4201. קיים חריג לכלל: העברת דיון לפי סעיף 79 אינה מונעת מנשיא בית-המשפט העליון או מהמשנה לו להשתמש בסמכותו ולהורות על העברת דיון לפי סעיף 78 לחוק בתי-המשפט⁵, היינו העברת דיון בין בתי-משפט במחוזות שונים כאשר אחד מבעלי-הדין רוצה לשנות את מקומה של התביעה.

2. העברת דיון בין בתי-משפט במחוזות שונים – סעיף 78 לחוק בתי-המשפט

מדובר במצב שבו הוגשה תביעה כדין לבית-משפט מוסמך, ואחד מבעלי-הדין רוצה לשנות את מקום התביעה מבחינה מקומית אם לבית-משפט שיש לו סמכות מקומית ואם לבית-משפט שאין לו סמכות מקומית. הבקשה להעביר את מקומה של התביעה נובעת משיקולי נוחות ויעילות, והמבחן להעברה הוא אם מדובר בזיקה פורמאלית בלבד, או שיש הצדקה עניינית להגשת התביעה במקום שהוגשה⁶. במקרה של העברה כגון דא נשיא בית-המשפט העליון או המשנה לנשיא הם בעלי הסמכות להורות על העברת דיון. יודגש, בית-המשפט הנעבר הוא בית-משפט באותה דרגה, ונראה שאין מניעה להעברה נוספת. כמו כן החלטה הדוחה בקשת העברה אינה מהווה מעשה-בית-דין ועם שינוי הנסיבות ניתן להגיש בקשה חדשה⁷.

3. העברת דיון לבית-משפט שלום אחר באותו מחוז – סעיף 49 לחוק בתי-המשפט

הסעיף האמור מאפשר לנשיא בית-משפט שלום להעביר עניין שהובא בפני בית-משפט שלום לבית-משפט שלום אחר באותו מחוז, והכלל הוא שהבקשה מוגשת לפני תחילת הדיון, קרי לפני קדם-המשפט, ולכלל זה חריגים⁸. סיבת ההעברה נעוצה בשיקולי נוחות ויעילות. אם ההעברה נתבקשה על-ידי בעלי-הדין שכנגד או שהיא יוזמתו של נשיא בית-משפט, יש ליתן לבעלי-הדין, ובראש ובראשונה למגיש התובענה, הזדמנות לטעון את טיעוניהם לעניין זה⁹. לאחר שבוצעה העברה מכוח סעיף 49 לא ניתן להעביר את הדיון פעם נוספת. על החלטת העברה של נשיא בית-המשפט השלום ניתן לערער בפני נשיא בית-המשפט המחוזי. הערעור הוא בזכות.

4 תקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984. ראו י' זוסמן סדרי הדין האזרחי (מהדורה שביעית, ש' לוי – עורך, 1995), עמ' 89.
5 ב"ש 190/75 עטאר נ' אלקטאוי, פ"ד ל(1) 653.
6 ב"ש 906/82 אורדן נ' רובינשטיין, פ"ד לז(1) 723.
7 ב"ש 129/80 ינאי נ' עיריית חיפה, פ"ד לד(3) 782.
8 ע"א (נצ') זועבי נ' זועבי, פס"מ תשמ"ו(1) 309.
9 ע"א 21/87 פרנז'ין נ' מכלוף, פ"ד מז(3) 485.

4. תובענות בנושא אחד בכמה בתי־משפט – תקנה 7 לתקנות סדר הדין האזרחי

מדובר בסיטואציה אשר בה הוגשו כמה תובענות בנושא אחד לכמה בתי־משפט בעלי סמכויות מקבילות. הכוונה לתביעות אשר קיימת זהות ביניהן במערכת העובדות ולא רק חפיפה בנושא העקרוני, וכן מדובר בבתי־משפט בעלי סמכות עניינית זהה ולא סמכות מקומית¹⁰. במקרה זה יש סמכות לנשיא בית־המשפט העליון לקבוע באיזה בית־משפט יידונו התביעות, וכל התביעות יועברו לאותו בית־משפט, כאשר השיקולים המנחים הם שיקולי יעילות ונוחות. לא פעם נפסק כי תכליתה של תקנה 7 היא, בין היתר, הגברת היעילות בדיון ומניעת הכרעות שיפוטיות סותרות תוך שמירה על האינטרסים של הצדדים להליכים השונים¹¹. לאור המטרה המונחת ביסוד תקנה זו נפסק כי די שבין שתי תובענות קיימת השקה, גם אם לא חפיפה מוחלטת, כדי לקבוע כי הן דנות באותו נושא¹².

למותר לציין כי התקנה קובעת במפורש כי הסמכות האמורה תהא רק בין בתי־משפט בעלי אותם סמכויות¹³, דהיינו בית־המשפט הנעבר הוא בית־משפט באותה דרגה, והוא קונה לו סמכות שיפוט ייחודית.

5. איחוד תובענות באותו בית־משפט – תקנה 520 לתקנות סדר הדין האזרחי

כאשר הוגשו לאותו בית־משפט כמה תביעות שמתעוררות בהן שאלות דומות, משפטיות או עובדתיות, רשאי בית־המשפט או הרשם להורות על איחודן. האיחוד הוא ביוזמת אחד מבעלי־הדין או ביוזמת בית־המשפט או הרשם.

6. העברת דיון כשאינ ערכאת שיפוט בעלת סמכות מקומית – תקנה 6 לתקנות סדר הדין האזרחי

תובענה שאין לה מקום שיפוט מתאים לפי התקנות או לפי כל דין אחר, תוגש לבית־המשפט בירושלים שבסמכותו העניינית לדון בה. בית־המשפט בירושלים רשאי להורות

10 ב"ש 548/82 מנג'יס נ' מנג'יס, פ"ד לו(4) 431.

11 בש"א 7346/04 המועצה המקומית בית דגן נ' נאות מזרחי בע"מ, דינים עליון סט 484.

12 בש"א 2691/01 בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ נ' בצלאל, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

13 בש"א 2793/98 הרטמן מלונאות ונופש בע"מ נ' קרן ביטוח והפנסיה של פועלי הבנין ועבודות, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

כי העניין יידון בבית-משפט אחר, והתנאי הוא שהדיון בבית-משפט אחר יהיה נוח יותר לבעלי-הדין.

7. העברת דיון מכוח צו המרחיב את סמכותו הכספית של בית-משפט השלום – סעיף 51(ב) לחוק בתי-המשפט

לעתים מורה שר המשפטים בצו על הגדלת סמכותו הכספית של בית-משפט שלום. כמו כן מורה שר המשפטים בצו כי עניינים שהוגשו לבית-המשפט המחוזי לפני תחילת הצו, יועברו לבית-משפט שלום. התנאי להעברה הוא כי טרם הוחל בהבאת הראיות ובשמיעת העדים. יודגש כי כאשר אין ניתנת הוראת העברה על-ידי שר המשפטים, לא ניתן להעביר דיון בתיק מבית-משפט מחוזי לבית-משפט שלום. לאחר סקירתנו זו נעבור לבחינתו של סעיף 79 לחוק בתי-המשפט.

ג. סעיף 79 – העברת תובענה אל מול דחיית תובענה

תחילה, נעסוק בחלקו הראשון של הסעיף ובהמשך נעמיק בחלקו השני. סעיף 79 הוא חליפו של סעיף 37 לחוק בתי המשפט, תשי"ז-1957, ולפיו:

"א. מצא בית-המשפט שאין הוא יכול לדון בעניין שלפניו מחמת שאינו בסמכותו המקומית או העניינית, והוא בסמכותו של בית-משפט או של בית דין אחר, רשאי הוא להעבירו לבית-המשפט או לבית הדין האחר והלה ידון בו כאילו הובא לפניו מלכתחילה, ורשאי הוא לדון בו מן השלב שאליו הגיע בית המשפט הקודם.

ב. בית-המשפט או בית-הדין שאליו הועבר עניין כאמור, לא יעבירו עוד".

תכליתו של סעיף זה היא לצמצם את נזקו של בעל-דין שמוצא כי תובענתו הוגשה לערכאה שאינה מוסמכת לדון בה. לכאורה ראוי לדחות תובענה מעין זו על הסף, כאמור בתקנה 101(א)(2) לתקנות סדר הדין האזרחי:

"בית המשפט או הרשם שהוא שופט ראשי, בכל עת, לדחות תובענה נגד הנתבעים, כולם או מקצתם, מאחד מהנימוקים האלה:

...

(2) חוסר סמכות".

אלא שבאה תקנה 101(ב) וקובעת כדלקמן:

"לא ייעתר בית-המשפט או הרשם לבקשת דחייה מחוסר סמכות, אם נראה לו שיש להעביר את העניין לבית-משפט או לבית-דין מוסמך על-פי סעיף 79 לחוק בתי-המשפט".

דין תובענה שהוגשה לבית-משפט אשר אין לו הסמכות המקומית או העניינית לדון בה אינו בהכרח להידחות, שכן לפי מצוות סעיף 79, בית-משפט שאין לו הסמכות, רשאי להעביר התביעה לבית-משפט אחר או לבית-דין אחר¹⁴. אכן, אין חובת העברה. סעיף 79 לחוק הנ"ל אינו מחייב את בית-המשפט חסר הסמכות להעביר את העניין לבית-המשפט המוסמך במקום לדחות את התביעה שהוגשה אליו, אלא רק מעניק לו סמכות לעשות כן לפי שיקול-דעתו. לרוב, בית-משפט יעשה שימוש ברשות זו ויעדיף להעביר תובענה לבית-משפט מוסמך ולא לדחותה¹⁵. הרציונל העומד מאחורי גישה זו הוא שיש לשים קץ למצב שבעל-דין יאלץ להתדפק על דלתות בתי-המשפט אשר ישיבו פניו ריקם מפאת חוסר סמכות¹⁶.

דבר מקובל וידוע הוא כי דחייתו של הליך משפטי פירושה הפסקת ההליך ושליטת האפשרות לחידושו בעתיד¹⁷. לענייננו, אם בית-המשפט דחה התביעה, האם יש מעשה-בית-דין? יש הטוענים כי מעצם ביטול התביעה קבע בית-משפט השלום ממצאים החורצים את גורל התביעה לגופו של עניין ועל-כן הם מהווים מעשה-בית-דין¹⁸. בית-משפט פסק כי אין יסוד לטענה זו נוכח העובדה שבית-המשפט המעביר מצא שאין לו הסמכות לדון בתובענה¹⁹. במילים אחרות: בנסיבות שבהן נדחתה תובענה בגלל חוסר סמכות והעניין לא הועבר לבית משפט מוסמך, אזי מכוח פסק-הדין הדוחה את התביעה קונה לו בית-המשפט או בית-הדין האחר סמכות לדון לגופו של עניין.

לעניות דעתנו, באופן כללי יש היגיון רב בהעדפת העברת תובענה לבית-משפט מוסמך על פני דחיית התובענה. למותר לציין כי בדרך זו מתייתרים הליכים ביוורקרטיים, נחסכות עלויות, והצדדים יוצאים נשכרים. ייתכנו מקרים חריגים ונדירים שבהם ימצא בית-המשפט כי אין להעביר התובענה וידחה אותה²⁰.

כפי שכבר ציינו, הכלל שבסעיף 79(א) אינו מחייב העברה באופן גורף, ויש אפוא לדון בכל מקרה ומקרה לגופו של עניין, וכן יהיו מקרים שיהיה ראוי לדחות בהם את

- 14 ע"א 578/70 האניה "פרדה" ובעליה נ' *Lloyes Underwriters*, פ"ד כה(2) 733.
- 15 זוסמן (לעיל, הערה 4), עמ' 89. ראה: ע"א 456/70 אלכסנדר נ' אלכסנדר, פ"ד כו(1) 735.
- 16 עע"מ 3518/02 רג'בי נ' יושב-ראש הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה ירושלים, פ"ד נז(1) 196.
- 17 ע"א 4012/96 בני שחף הובלות בע"מ נ' הבנק הבינלאומי, פ"ד נה(1) 492.
- 18 המ' 673/69 פוזין נ' מסטשי, פ"ד כג(2) 644.
- 19 ש.ם.
- 20 ע"א 4271/91 ברבי נ' ברבי, פ"ד מח(4) 689; 4491/97 ג'ינו נ' האגודה האיטלקית, פ"ד נג(1) 673.

התובענה ולא להעבירה. אין ספק כי החלטה בעניין תלויה בשיקול-דעתו של בית- המשפט.

ד. בית-המשפט הנעבר

כאשר בית-המשפט המעביר החליט להעביר את התובענה לבית-המשפט הנעבר, בפני האחרון עומדות שתי אפשרויות: האחת – לדון בעניין כאילו הובא לפניו מלכתחילה, השנייה – לדון בעניין מהשלב שאליו הגיע בית-המשפט המעביר. בית- המשפט יבחר באפשרות המתאימה לפי נסיבות המקרה. יש לנהוג בהליך שהועבר לפי סדרי הדין הנהוגים בערכאה שאליה הועבר הדיון²¹. יש לציין כי לעתים עשוי השוני בסדרי הדין בין הערכאה שאליה הוגש העניין לבין הערכאה המוסמכת למנוע את העברתו מכוח סעיף 79 לעיל²².

צו ההעברה שניתן על-ידי בית-המשפט מקנה סמכות שיפוט לבית-המשפט הנעבר ומהווה מעשה-בית-דין לעניין סמכותו, אף אם בית-המשפט הנעבר הוא בית-משפט הגבוה מזה המעביר. כלומר, כאשר שופט שלום מעביר עניין לבית-משפט מחוזי, בית- המשפט המחוזי קונה לו עם צו העברה את הסמכות לדון בעניין²³.

אם ניתנו סעדים זמניים על-ידי בית-המשפט המעביר, אלה נשארים בתוקפם כל עוד לא בוטלו על-ידי בית-המשפט הנעבר²⁴. לעניין ערעור על החלטה הסעדים הזמניים נחשבים כאילו ניתנו על-ידי בית-המשפט הנעבר²⁵.

בקשת רשות לערער או ערעור שהוגשו על החלטת ביניים כשהעניין כולו הועבר לבית-משפט אחר, דינם להתברר בבית-המשפט אשר אליו היה צריך להגישם אילו ניתנה ההחלטה מלכתחילה בבית-המשפט הנעבר²⁶.

כאשר מתבצעת ההעברה על-פי סעיף 79, יש לזכור כי זוהי החלטה שיפוטית. בית- המשפט הנעבר קונה לו סמכות מכוח צו ההעברה, והוא אינו רשאי להעביר את הדיון עוד. ועל כך, כפי שכבר הבהרנו, נדון בהמשך.

בדברים האמורים לעיל לכאורה לא חידשנו דבר, שהרי סעיף 79 ברור ונהיר דיו. אין להכביר מילים, שהרי מטרת המחוקק הייתה למנוע את טלטולם של בעלי-הדין מערכאה

21 ע"א 12/85 הרשות המוסמכת לפי חוק נכי רדיפות הנאצים נ' הורן, פ"ד לט (4) 384.
 22 זוסמן (לעיל, הערה 4), עמ' 92.
 23 ע"א 64/85 בנק צפון אמריקה נ' גלבווע, פ"ד מ(1) 57. ראו זוסמן (לעיל, הערה 4), עמ' 89.
 24 ע"א 75/86 מנסור נ' מנסור, פ"ד מ(3) 662.
 25 רע"א 459/89 סהר נ' ששון, פ"ד מג(4) 557.
 26 ע"א 44/72 שם טוב נ' פריבר, פ"ד כו(1) 617.

לערכאה מפאת חוסר סמכות וכן כדי לאפשר לבאי שערי בית-המשפט שעניינם יידון לגופו של עניין. הדברים מצאו ביטויים כבר בפרשת קלקודה²⁷, שם קבע השופט זוסמן כי צו ההעברה מכריע בשאלת הסמכות לא רק לשלילה לגבי בית-המשפט המעביר, אלא גם לחיוב לגבי בית-המשפט שאליו הועבר העניין. באשר לפרשנותו ולתכליתו של סעיף 79 לחוק עלו שאלות רבות, ואלה מצאו מקומן בפסיקה ענפה, ואנו נסקור אותה להלן.

ה. פרשנות המונח "בית-משפט" בסעיף 79

עלתה השאלה אם "בית-דין" מוסמך להעביר תובענה שאינה בגדר סמכותו ל"בית-משפט", או שסמכות העברה זו נתונה אך ורק לבית-משפט. מקריאה מדוקדקת של סעיף 79(א) לחוק בתי-המשפט ניתן ללמוד כי בית-הדין נזכר רק לעניין קבלת עניין שמועבר אליו על-ידי בית-משפט, וכי אין בית-דין יכול להעביר עניין לבית-משפט. הגדרת המונח "בית-דין" נדונה בע"א 2844/72²⁸, שם קבע הנשיא המנוח י' זוסמן כי בחקיקה הישראלית משמש הדיבור "בית-דין" לתרגום המילה האנגלית Tribunal. קיימים מוסדות שיפוטיים רבים הבאים במסגרת בתי-הדין, אף אם אינם נקראים כך. "בית-דין" הוא אפוא כל גוף שיפוטי שתפקידו עולה לגדר מוסד המאופיין בסממנים של קביעות והמשכיות. כבוד השופט קלינג האיר בת"א (ת"א) 1098/01²⁹ כי מדיניות שיפוטית ראויה צריכה להוליך פרשנות שתביא לשוויון במעמדן של שתי הערכאות, דהיינו שתיהן תוכלנה הן לקלוט עניין שהתגלגל אליהן ושאינו בסמכותן הן להעבירו. הטעם לעצם הקניית הסמכות להעביר הוא ברצון למזער את נזקו של מי שהגיע לערכאה שאינה מוסמכת. על-פי השקפתנו, טעם זה יפה ויש מקום לאמצו. נשאלה השאלה אם ראש ההוצאה לפועל הוא בגדר "בית-משפט" או "בית-דין" לצורך סעיף 79(א). אמנם, סמכויותיו של ראש ההוצאה לפועל נתונות לכל שופט ולכל רשם של בית-משפט שלום, אך לא כל החלטותיהם הן בתחום השיפוטי המובהק. במקרים ברורים ומוגדרים שבהם נתונות לראש ההוצאה לפועל סמכויות שיפוטיות של ממש, אין חולק כי בשבתו בעניינים אלה נחשב ראש ההוצאה לפועל ל"בית-משפט"

27 עניין קלקודה (לעיל, הערה 3).

28 לעיל, הערה 26.

29 ת"א (ת"א) 1098/01 פיק נכסים בע"מ נ' נציגות הבית המשותף, נבו – המאגר המשפטי הישראלי. לדעה אחרת ראו ת"א (ת"א) 2358/05 אזולאי נ' בגדדי רותם, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

לצורך סעיף 79(א) לחוק בתי-המשפט. כאשר ראש ההוצאה לפועל עושה שימוש בסמכותו הביצועית ולא השיפוטית, יש לראות בו "בית-דין" לצורך סעיף 79(א) הנ"ל³⁰.

1. סוג הסמכות המועברת

התעוררה קושיה נוספת לעניין סוג הסמכות המועברת. בפרשת קלקודה³¹ נפסק כי העברת עניין מבית-משפט אחד למשנהו מחמת היעדר סמכות מסוג מסוים – עניינית או מקומית – מקנה לבית-המשפט הנעבר סמכות מאותו הסוג. עלתה השאלה אם הדיבור "לא יעבירונו עוד" משתרע גם על המקרה שבו הועבר עניין לבית-משפט מחמת היעדר סמכות מקומית, ונטען לפני בית-המשפט הנעבר שהוא חסר סמכות עניינית. התשובה על שאלה זו הייתה חיובית, וההבחנה בין סוג טענת הסמכות, שעל יסוד קבלתה הועבר העניין, לבין היקף הסמכות שמקנה ההעברה לבית-המשפט הנעבר בוטלה³². השאלה הזו עלתה שוב ונשאלה בדיון הנוסף, והתשובה נשארה על כנה³³. כלומר, כאשר הועברה התובענה מחוסר סמכות, אין חשיבות לסוג הסמכות, ובית-המשפט קונה לו סמכות לדון בתובענה, והכלל "לא יעבירונו עוד" גובר.

2. סמכות עניינית וסמכות מקומית

על בית-המשפט מוטלת החובה לבדוק אם בסמכותו העניינית לדון בתובענה שלפניו, ולא להמתין ליוזמת הצדדים בנדון. בית-המשפט הוא שחייב בבדיקת העובדות המקנות לו את הסמכות, אפילו אם לא חלקו עליה בעל-הדין³⁴.

סעיף 51(א) לחוק בתי-המשפט דן בסמכות העניינית של בתי משפט השלום:

"(א) בית משפט שלום ידון באלה:

(1) ...

30 ע"א (נצ') 3058/03 אבו ראס נ' ארשיד, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.
 31 עניין קלקודה (לעיל, הערה 3).
 32 רע"א 3319/00 שור נ' בן יקר גת חברה להנדסה ובנין בע"מ, פ"ד נה(2) 817.
 33 דנ"א 1271/01 שור נ' בן יקר גת חברה להנדסה ובנין בע"מ, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.
 34 ע"א 613/77 אדלר נ' שימורי אמוני בע"מ, פ"ד לב(1) 788.

(2) תביעות אזרחיות – למעט תביעות הנוגעות למקרקעין כשסכום התביעה או שווי הנושא אינו עולה על 2,500,000 שקלים חדשים ביום הגשת התובענה...

(3) "...".

מקובל לחשוב שניתן לעורר את שאלת הסמכות העניינית בכל שלב של הדיון, ואף בערעור³⁵. יש הטוענים כי ההעברה על-פי סעיף 79(א) לחוק הנ"ל אפשרית רק בשלב הדיוני, דהיינו עם הגשת התביעה ובירורה, והיא אינה אפשרית בעת השלב הערעורי. היו מקרים שבהם נפסק כי יש לפרש באופן מצמצם את הסעיף האמור, שלפיו ההעברה ניתנת רק בשלב הדיוני, להבדיל משלב הערעור אשר חייב, באחריות המערער, להיות מוגש במקום הנכון. יש לציין כי הדברים נאמרו באימרת אגב, ולא נקבעו מסמרות³⁶. לאחרונה ההלכה שלפיה ניתן להעלות טענת היעדר סמכות עניינית בכל שלב של ההליך השיפוטי נחלשה במידת מה, ונשמעים קולות שלפיהם ראוי לשקול מניעת העלאתה של שאלת סמכות עניינית במקום שהתנהל דיון שלם ומפורט בערכאה שיפוטית רגילה, והצד המפסיד מבקש לבטלו תוך התעלמות מהזמן ומהמשאבים שהוקצו³⁷.

הוגשה הצעת חוק שנועדה להגביל אפשרות של העלאת טענה של היעדר סמכות עניינית בשלב מאוחר³⁸. מוצע לתקן את סעיף 79 לחוק כך שייאמר בו כי אם היה נושא בסמכות עניינית של בית-משפט אחר, ולא הועלתה טענת סמכות עניינית, אם על-ידי בעלי-הדין אשר העלה זאת בעת שטען לראשונה לגוף ההליך, ואם על-ידי בית-המשפט בתחילת הדיון, אזי יהיה אותו בית-משפט מוסמך לדון בעניין. הצעה זו הובאה על-מנת לתת מענה לבעייתיות הנובעת מהעלאת הטענה באיחור. לא אחת קורה שלאחר דיון ארוך מתברר שכל ההליכים שהתקיימו בטלים מעיקרם מפאת חוסר סמכות עניינית. גם בהמלצות שהובאו ברוח ועדת אור³⁹ נאמר כי אין עוד מקום לתוצאה של בזבוז זמן שיפוטי יקר בשל פגם דיוני מסוג זה. תוצאה זו היה לה מקום בתקופה שבה היה בית-משפט שלום ערכאה נמוכה, אשר טיב העניינים הנדונים בו היה מוגבל ביותר, ואולם

35 בג"ץ 2117/99 מנסור נ' בית הדין השרעי, פ"ד נד(1) 211.
 36 ע"א 510/78 ניר אל בע"מ נ' רוזן מרכז ליהלומים בע"מ, פ"ד לג(3) 189.
 37 ע"א 1049/94 דור אנרגיה (1988) בע"מ נ' חמדן פ"ד נ(5) 829; ע"א 1662/99 חיים נ' חיים, פ"ד נו(6) 295. ראו גם ס' גולדשטיין, ע' טאוסיג "הפחתה במעמד שאלת הסמכות בבתי-המשפט הכלליים" עלי משפט ג (תשס"ג) 279.
 38 סעיף 34 להצעת חוק בתי המשפט (תיקון מס' 28) (מבנה מערכת בתי המשפט ותיקונים שונים), תש"ס-2000.
 39 הוועדה לבדיקת מבנה בתי-המשפט הרגילים בישראל (תשנ"ז) (להלן – ועדת אור), עמ' 123.

קשה להצדיק תוצאה זו על רקע המגמה הנמשכת להרחיב את סמכותו של בית-משפט השלום. הצעת החוק הנ"ל משלימה את הרעיון הטבוע בסעיף 79(ב), אשר לפיו בית-המשפט שאליו הועבר עניין אינו בודק אם העניין הוא בגדר סמכותו, אלא "לא יעבירונו עוד".

בניגוד לסמכות העניינית, בית-המשפט לא יבדוק את שאלת הסמכות המקומית ביוזמתו. טענת חוסר סמכות מקומית צריך שתעלה על-ידי אחד הצדדים בהודמנות הראשונה, שאם לא כן ייחשב בעל-הדין כמסכים לסמכות המקומית⁴⁰.

ח. הכלל "לא יעבירונו עוד"

יש להחיל את הכלל "לא יעבירונו עוד" בצורה הרחבה ביותר, כלומר בהתנגשות עם כללים אחרים כלל זה יגבר וידו תהא על העליונה.

1. הכלל מול עקרון הסמכות

מהי אפוא משמעותה של הוראת סעיף 79(ב), וכיצד יש להחילה? האם העברה לערכאה חסרת סמכות מקנה לה סמכות שמלכתחילה לא הייתה לה? יש הסוברים כי התשובה לכך היא חיובית, ואנו תמימי דעים עם אלה, כי אם בית-המשפט הנעבר לא יוכל לדון בעניין שהועבר אליו, אזי הוראת הסעיף הנ"ל היא חסרת משמעות וריקה מתוכן⁴¹.

משהוגשה התנגדות לביצוע שטר, והתיק הועבר על-ידי ראש ההוצאה לפועל לבית-משפט שאינו מוסמך עניינית לדון בו, האם ניתן להעבירו לבית-משפט אחר? בעניין אל-כואס בע"מ הוגשה התנגדות לביצוע שטר לראש ההוצאה לפועל, והתיק הועבר על-ידיו לבית-משפט שלום⁴², וזה סבר כי הסמכות העניינית היא של בית-הדין לעבודה ועל-כן העביר את התובענה. הנתבע טען כי במקרה זה חל הכלל "לא יעבירונו עוד", אך השופט קבע כי במקרה זה העביר ראש ההוצאה לפועל את התיק לא מחוסר סמכות עניינית, אלא כאקט מינהלי, ולכן הכלל לא חל.

תביעה שהוגשה במקורה לבית-משפט שלום ונדחתה מהטעם של היעדר סמכות עניינית, הוגשה לבית-משפט מחוזי, ועל-פי החלטה שיפוטית הועברה לבית-משפט שלום. שם נקבע כי במקרים שבהם בית-המשפט בחר לדחות את התביעה ולא העבירה לבית-משפט מוסמך, אזי יהיה ניתן להעביר את התביעה שהוגשה בבית-משפט בערכאה

40 ע"א 487/64 רוט נ' פישר, פ"ד יט(2) 148.

41 עפ"א (ת"א) 80054/02 באר נ' יוסף דרשני מחסן ברזל, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

42 ת"א (ת"א) 25613/99 אל-כואס בע"מ נ' קריוק, דינים שלום כג 977.

אחת לערכאה אחרת⁴³. לאחר מכן נקבע בבית-המשפט העליון כי דין דחיית תובענה כדין העברה, ועל-כן יחול הכלל "לא יעבירו עוד"⁴⁴. במקרה האמור בית-המשפט מצא כי אין לו סמכות לדון בהליך והורה כי העניין יועבר לבית-המשפט הגבוה לצדק, שם נאמר כי העברה כזו של תובענה עשויה ליצור בעיות מבעיות שונות. אם תובענה שכזו מועברת, יש צורך בתיקונים ובהתאמות על-מנת לקיים את הדרישות הדיוניות הנוגעות לעתירה, על-כן נראה כי שעה שבית-משפט מחליט כי עניין שהובא בפניו אינו בסמכותו, אלא בסמכות בית-המשפט הגבוה לצדק, עדיף שיסלק את התובענה על הסף ולא יורה על העברתה. כמו כן במקרה של סילוק על הסף שבא חלף העברה, אין בכוחו של בית-המשפט הנעבר להעביר את ההליך פעם נוספת. כלומר, לעניין זה דין סילוק על הסף בשל חוסר סמכות כדין העברה, ובית-המשפט שידון בהליך לא יעבירו עוד.

2. הכלל מול העברה בטעות

באשר לכלל שבו עסקינן נקבע בע"מ (י-ם) 45507/00 מפורשות כי בית-משפט שאליו הועבר העניין "לא יעבירו עוד", ושם הוסיף בית-המשפט ואמר דברו, שאפילו אם נעשתה ההעברה בטעות, בית-המשפט הנעבר קנה סמכות לדון בתיק גם אם מלכתחילה לא הייתה לו סמכות שכזאת.

בית-הדין הארצי פסק כי על-פי סעיף 79 לחוק הנ"ל, בית-הדין שאליו הועבר העניין, עקב חוסר סמכותו של בית-הדין שאליו הוגשה התובענה, אינו רשאי להעבירו פעם נוספת לבית-דין אחר. תחנה זו היא התחנה הסופית במירוץ הסמכויות. עם זאת ברור בעליל שניתן לבטל החלטה שהעבירה שלא כדין את הדיון לבית-דין אחר. במקרה כזה בית-הדין הנעבר אינו מעביר חזרה את העניין לבית-הדין המעביר, אלא החלטת ההעברה מתבטלת, והפועל היוצא מביטול זה הוא שהעניין נשאר בבית-הדין המעביר. בתיק אחר נדון מקרה בבית-משפט שלום שהוחלט להעבירו לבית-משפט מחוזי מפאת חוסר סמכות עניינית, בהתאם לסעיף 79(א). בפני בית-המשפט המחוזי הוגשה בקשה להקדים הדיון נוכח גילם המופלג של התובעים. בית-המשפט פסק שלכאורה עליו לקבל את גזרת סעיף 79(ב), אך הבהיר כי עקב נסיבות מיוחדות ויוצאות דופן בתיק האמור אין תחולה לכלל "לא יעבירו עוד"⁴⁶. לטעמנו, אכן ייתכן שבית-המשפט המעביר שגה בהחלטתו והעביר את התובענה למקום שהייתה לו הסמכות לדון בתובענה, אך אין בכך רלוונטיות. גם כאשר העברה מתבצעת בטעות, בית-המשפט

43 ת"א (ח"י) 588/04 נבואני נ' אבו נג'ס, דינים מחוזי לד (10).

44 רע"א 3748/05 בזק החברה הישראלית לתקשורת בע"מ נ' שרת התקשורת, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

45 ע"מ (י-ם) 507/00 סילברג נ' שאער, פס"מ תש"ס(2) 289.

46 ת"א 158999/02 שמרגד נ' ישעיהו (לא פורסם).

הנעבר קונה לו סמכות לדון בתובענה, ואין טעם להטריח שוב את המתדיינים. מהנתונים, כפי שהופיעו בתובענה, אנו למדים כי המתדיינים היו אנשים קשישים, שאכן עניינם היטלטל מערכאה אחת לאחרת, וכל שביקשו מהערכאה שאליה הגיעו הוא שעניינם יישמע מהר ככל הניתן. בסופו של יום התוצאה הייתה שעניינם הועבר פעם נוספת. למותר לציין שהשתלשלות העניינים בתיק הכבירה עליהם, וענייננו שלנו הוא למנוע תרחיש עגום כזה.

לא פעם נקבע שפסק־דין שניתן על־ידי בית־משפט בחוסר סמכות בטל מעיקרו, דהיינו אין לו תוקף משפטי; הוא כאין וכאפס. כדי לבטל החלטה אפסית כזו אין הכרח לערער עליה, וכל מוסד שיפוטי שלפניו מובא העניין חייב להתעלם ממנה⁴⁷.

3. הכלל מול הסכמת הצדדים להעברת התובענה

וישאל הקורא מהו הדין אם הוגשה בקשה מוסכמת על־ידי הצדדים להעברה נוספת? והתשובה לכך נחרצת: בין שמדובר בהסכמה ובין שלא, לא ניתן לבצע העברה נוספת, והסכמת הצדדים איננה מעלה ואיננה מורידה לעצם העניין. נוחות הצדדים אינה השיקול היחיד הקובע בעניין העברת תיק מבית־משפט אחד למשנהו. בסוגיה זו פסק רבות בית־המשפט העליון וקבע כי ההסכמה הדיונית כבודה במקומה מונח, אך אין היא יכולה לחרוג מן התחום שאליו היא מתייחסת⁴⁸.

בעלי־הדין אינם בעליו היחידים על תיק בית־המשפט, וגם לבית־המשפט ו/או לאינטרס הציבורי מעמד בעניין⁴⁹.

בע"א 5061/84 קבע השופט בכך כי הסכמת הצדדים איננה "נוסחת קסם" אשר בעטייה מחויב בית־המשפט לתת את ידו ואת אישורו לכל פרוצדורה אשר מוצעת על־ידי הצדדים.

בת"א (ת"א) 5153631/96 הוגשה לבית־משפט שלום תביעת נזיקין לפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, תשל"ה-1975. בשנת 1999 הגישו באי־כוח הצדדים בקשה להעביר את התיק לבית־משפט מחוזי לאור דרגת הנכות שנקבעה על־ידי הוועדה הרפואית של המוסד לביטוח לאומי, ובית־משפט השלום הורה להעביר את התובענה לבית־המשפט המחוזי. בשנת 2002 הגישו הצדדים בקשה משותפת להעביר את התובענה שוב לבית־משפט השלום, ובית־המשפט המחוזי נענה לבקשתם. בית־משפט

47 ע"א 322/81 ינאי נ' יחיא, פ"ד לו (4) 365; ע"א 256/71 טהבוב אל סמאר נ' שיך מחמד עבד אל-מועטי, פ"ד כו(1) 505.

48 ב"ש 748/86 ב.ס.ט בע"מ נ' קיבוץ יפעת, פ"ד מ(4) 379.

49 בש"א 5612/90 אנג'ל נ' בודסקי, פ"ד מה(2) 240.

50 ע"א 61/84 ביאזי נ' לוי, פ"ד מב(1) 446.

51 ת"א (ת"א) 53631/96 שכטר נ' אריה חברה לביטוח בע"מ, דינים שלום יט 246.

השלום קבע כי משבחר התובע את בית-המשפט שאליו הגיש תביעתו בראשונה, ומשניצל את האפשרות האחת להעביר התביעה לבית-משפט אחר, מנוע הוא מלבצע העברה נוספת בין שמדובר בהסכמה ובין שלא. אין מדובר בחפץ שניתן לטלטלו ללא סוף בין בתי-המשפט השונים, והסכמת הצדדים לעניין זה איננה מעלה ואיננה מורידה. המחוקק ראה לנגד עיניו את האינטרס של בעלי-הדין, שעניינם יידון לגופו של עניין מהר ככל שניתן, ולא יתגלגל מערכאה אחת לאחרת עד בלי די, אך עם זאת לא זנח המחוקק את האינטרס הציבורי, שלפיו יש להתחשב גם בבתי-המשפט, ועל כן השיקול של נוחות הצדדים אינו השיקול היחיד המכריע. ובכן, אנו עדים למלאכת האיזון שהיא לא תמיד קלה, אך נחוצה.

יש לשוב ולהדגיש: סמכותו של בית-משפט נעבר לא קמה מכוח ההסכמה של הצדדים בתיק להעברה, אלא מכוח העברת הדיון מבית-משפט אחד למשנהו אך ורק מתוקף סעיף 79 לחוק דלעיל.

4. פרשנות תכליתית של הכלל

פרשנות במשפט היא אקט רציונלי הנותן מובן לטקסט משפטי, ועניינה של הפרשנות הוא קביעת המסר הנורמטיבי העולה מתוך הטקסט. הפרשנות של כללים נועדה להגשים את המטרה שהטקסט המשפטי בא להגשים; זוהי נקודת המוצא של הפרשנות התכליתית. כמו כן הפרשנות התכליתית מבוססת על שלושה מרכיבים: לשון, תכלית ושיקול-דעת⁵².

המרכיב הראשון – הלשון – מעצב את מתחם האפשרויות הלשוניות. הפרשן פועל בגדריו כבלשן. מתוך מגוון האפשרויות הלשוניות נשלפת המשמעות המשפטית של הטקסט. למרכיב הלשוני חשיבות מרובה, והוא קובע את גבולות הפרשנות. משמעותה של לשון היא מפורשת כאשר היא מועברת לקורא מתוך המובן המילוני של הלשון על רקע הקשר הרלוונטי⁵³. הכלל "לא יעבירונו עוד" חקוק שחור על גבי לבן, זוהי לשון מפורשת, ומכך יש להשליך על המשמעות המשפטית, דהיינו הטקסט מדבר אלינו במפורש ובמשתמע.

המרכיב השני והעיקרי – התכלית המונחת ביסוד הטקסט – יש בו שני יסודות – היסוד הסובייקטיבי והיסוד האובייקטיבי. התכלית הסובייקטיבית היא הערכים, המטרות, המדיניות והיעדים שהטקסט נועד להגשים. בפרשנות חוק התכלית היא כוונת המחוקק. באשר ליסוד האובייקטיבי, הוא נלמד מלשונו של הטקסט, מאופיו ומטיפוסו, דהיינו כוונת השיטה. באשר לכלל שבו עסקינן, כוונת המחוקק, הנלמדת מהפסיקה

52 א' ברק פרשנות תכליתית במשפט (תשס"ג), עמ' 129-139.

53 שם, עמ' 148.

ומהספרות, הייתה למנוע את טלטלתו של האזרח המתדיין מערכאה לערכאה. פרשנות זו עולה בקנה אחד עם הנורמה שרצו להשריש למען האינטרס הציבורי. ולעניין המרכיב השלישי – שיקול-דעת – זו הבחירה שהפרשנות התכליתית נותנת לשופט מבין כמה אפשרויות פרשניות. זה אינו מוחלט, ובעזרתו השופט מגבש את התכלית המונחת ביסוד הטקסט בגיבוש תכלית הסופית של הנורמה⁵⁴. אשר-על-כן חשיבות רבה נודעת לשופט היושב בדין. אכן, עדיף להעביר תובענה מאשר לדחותה, למעט במקרים חריגים, ואכן, יש להימנע מהעברת תובענה שכבר הועברה פעם אחת. לעניות דעתנו, כאשר ניתנה החלטה שיפוטית אחת להעברת תובענה לערכאה אחרת, היא סופית, וכל החלטת העברה נוספת על החלטת העברה שבוצעה היא החלטה הבטלה מעיקרה, ואין לה תוקף משפטי.

מעניין לבחון הלכה למעשה מה עלה בגורלן של תובענות שהוגשו תחילה לבית-משפט מחוזי, ומשם הועברו, על-ידי צו של שופט או בהסכמת הצדדים, לבית-משפט שלום. בייחוד לאחר התיקון האחרון בחוק בתי-המשפט שנכנס לתוקפו ביום 17.6.2001⁵⁵ והגדיל את סמכותו של בית-משפט שלום לדון בתובענות עד לסכום של 2,500,000 ש"ח.

בטרם נבחן את ההחלטות השיפוטיות בסוגיה דלעיל, זה המקום להדגיש כי מלבד העברה שיפוטית קיימת גם העברה של תובענה מבית-משפט אחד למשנהו על-פי הוראה מינהלית, ועל-כן היא "החלטה מינהלית".

ט. העברה מינהלית

במה דברים אמורים? מדי פעם בפעם ניתן צו על-ידי שר המשפטים אשר מגדיל את סמכותו העניינית של בית-משפט שלום. בהתחקות אחר הערכונים ניתן ללמוד כי בחלק מהצווים אשר הגדילו את סכום התובענות האזרחיות ניתנו הוראות מעבר על-ידי שר המשפטים ובחלקן לא. המשמעות היא כי במקרים שבהם ניתנה הוראת מעבר, אזי בית-המשפט שאליו הוגשה התובענה המקורית רשאי להעביר תובענה שטרם הוחל בה בהבאת ראיות ובשמיעת עדים, לערכאה דלמטה רק אם הורה על כך מנהל בתי-המשפט לאחר תיאום עם הנשיאים של בתי-המשפט הנוגעים בדבר. יודגש כי אם לא ניתנה הוראת מעבר כגון דא על-ידי שר המשפטים, לא ניתן להעביר דיון מבית-משפט מחוזי לבית-משפט שלום בעקבות צו אשר הגדיל את סמכותו של בית-משפט השלום⁵⁶.

54 שם, עמ' 129-139.

55 צו בתי-המשפט (לעיל, הערה 2).

56 ע"א 102/83 ל.ג.ל. כרמיאל נ' בל"ל בע"מ, פ"ד מא (1) 253.

הסכומים עודכנו מעת לעת בתקנות שיצאו תחת ידיו של שר המשפטים. מיום 1.9.1978 הסכום המקורי עמד על סך של 15,000 ש"ח (15 ש"ח), ומאז ועד היום בוצעו העדכונים כדלקמן:

החל מיום 15.4.1980 שונה הסכום ל-75,000 ש"ח (75 ש"ח);
 החל מיום 1.9.1982 שונה הסכום ל-750,000 ש"ח (750 ש"ח);
 החל מיום 1.9.1983 שונה הסכום ל-2,000,000 ש"ח (2,000 ש"ח);
 החל מיום 1.1.1984 שונה הסכום ל-10,000,000 ש"ח (10,000 ש"ח);
 החל מיום 1.1.1988 שונה הסכום ל-150,000 ש"ח;
 החל מיום 1.1.1990 שונה הסכום ל-300,000 ש"ח;
 החל מיום 1.3.1991 שונה הסכום ל-360,000 ש"ח;
 החל מיום 1.1.1992 שונה הסכום ל-450,000 ש"ח;
 החל מיום 1.6.1993 שונה הסכום ל-500,000 ש"ח;
 החל מיום 1.6.1994 שונה הסכום ל-600,000 ש"ח;
 החל מיום 2.7.1995 שונה הסכום ל-1,000,000 ש"ח;
 החל מיום 17.6.2001 שונה הסכום ל-2,500,000 ש"ח.

על-מנת לסבר את האוזן, בשנים 1993, 1994, 2001 הוגדלו סכומי התביעה בלי שניתנו הוראות מעבר. בשנת 1995 הוצא צו שהגדיל את סכום התביעות האזרחיות ל-1,000,000 ש"ח, וכן ניתנה הוראת מעבר.

יודגש כי אם לא נקבעה הוראת המעבר בתקנות, אזי לא היה בכוונת המחוקק לאפשר העברתן של תובענות מערכאה אחת לערכאה אחרת. דהיינו, בית-המשפט אשר אליו הוגשה התובענה לפני מועד הצו ימשיך לדון בה למרות הגדלת סמכותו העניינית של בית-משפט דלמטה. לענייננו, בית-המשפט המחוזי יהא מוסמך להעביר תובענה לבית-משפט שלום לאחר מועד הצו רק בתנאי שנקבעה הוראת מעבר, ונתקיימו התנאים המפורטים בה.

לדוגמה, כאשר בוחנים אם לבית-משפט מחוזי הייתה סמכות להעביר תובענה לבית-משפט שלום, חשובה ההבחנה בין החלטה שיפוטית להעברת הליך מערכאה לערכאה, מכוח סעיף 79 לחוק בתי-המשפט, לבין העברה מינהלית. בהחלטה שיפוטית בית-המשפט הנעבר אינו מוסמך להעביר את התובענה פעם נוספת מכוח הכלל של "לא יעבירו עוד", ואילו במקרה של העברה מינהלית – בית-המשפט הנעבר יכול לבדוק את הסמכות העניינית, אם היא אכן קיימת על-פי צו ההעברה, ובמקרים מסוימים בית-המשפט הנעבר יכול להעביר את התיק העברה נוספת⁵⁷. להבחנה בין "החלטה שיפוטית" לבין "העברה מינהלית" השלכות משמעותיות על המשך ניהולו של התיק.

57 א' גורן סוגיות בסדר דין אזרחי (מהדורה שישית, תשס"א), עמ' 52; רע"א 164/89 גלובל אוטופרטס נ' דגם מערכות, פ"ד מג(3) 8.

י. העברת תובענות מבית-המשפט המחוזי לבית-משפט השלום בעקבות הרחבת הסמכות העניינית של בית-משפט שלום

כעת נבחן גלגולן של תובענות ונעקוב אחר החלטות שיפוטיות אשר יסייעו בידנו לקבוע מסמרות בדבר "לא יעבירונו עוד" לעתיד לבוא.

ברע"א 585296/01⁵⁸ הוגשה תביעה בגין נזקי גוף לבית-המשפט המחוזי, ובית-המשפט המחוזי קבע כי הנזק לא יגיע לסך המתקרב למיליון ש"ח, שהיה בגדר סמכותו של בית-משפט שלום, ועל-כן החליט להעביר התובענה לבית-משפט השלום. בית-המשפט המחוזי נימק את סיבת העברה בכך שעצם הגדלת סמכותו של בית-משפט השלום לסכומים של עד ל-2,500,000 ש"ח מעידה על המגמה להפוך את בית-משפט השלום לערכאה דיונית מרכזית, ולכן היה ראוי ויהיה ראוי להעביר תובענות מעין אלו לבית-משפט שלום. התובע תקף החלטה שיפוטית זו בדרך של ערעור. כבוד השופט דורנר קבעה כי הברירה לאיזו ערכאה להגיש תביעה נתונה בידי התובע, והיא אינה מותנית בהערכות או בקביעות המתקבלות במהלך ההליך השיפוטי. כאשר התובע בחר להגיש את תביעתו לבית-המשפט המחוזי, בית-משפט זה קנה לו סמכות עניינית לדון בתביעה ולא להעבירה. במקרה זה בית-המשפט העליון פסק כי ההחלטה בדבר העברת התביעה לבית-משפט השלום מתבטלת. החלטה זו היא מבורכת. כאשר לבית-משפט סמכות עניינית לדון בתובענה, אין לו מכוח מה לשאוב סמכות להעברת תובענה.

במקרה אחר הוגשו שתי תביעות נפרדות לפיצויים בגין נזקי גוף לבית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו, האחת בשנת 1994 והשנייה בשנת 1996. בשני תיקים אלה החל בית-המשפט המחוזי בשמיעת הוכחות, ורק לאחר המועד שבו הוגדלה סמכותו של בית-משפט שלום לדון בתובענות מעל ל-2,500,000 ש"ח, העביר בית-המשפט המחוזי את התובענות, בהסכמת הצדדים, לבית-משפט השלום. בית-משפט השלום תקף בהחלטתו את ההעברה והסביר כי ההחלטה להעביר את התובענות על-פי "הסכמת הצדדים" ובהיעדר הוראת מעבר אינה עולה בקנה אחד עם המצב החוקי הקיים. סמכויות מוקנות לערכאות על-פי דין ולא על-פי הסכמת הצדדים. מכל מקום, בית-משפט השלום בחר להעביר התובענה לבית-המשפט המחוזי מהנימוק שהחלטתו של בית-המשפט המחוזי להעביר הייתה "החלטה מינהלית" ולא "החלטה שיפוטית". בית-המשפט הדגיש כי גם אם יחפוץ לקיים את רצון הצדדים וידון בתובענות שהועברו כאמור, לא יהיה לפסקי-הדין שיינתנו כל תוקף מחייב, שכן הדיון בבית-משפט השלום יקוים ללא סמכות עניינית⁵⁹. ויתור של בית-המשפט המחוזי על סמכותו אינה מקנה באופן אוטומטי סמכות לבית-משפט שלום לדון באותו עניין.

58 רע"א 5296/01 הריש נ' מתכת המוביל בע"מ, תק-על 2002(1) 362.
59 ת"א 118855/01 פוקס נ' אופק (לא פורסם), דברי השופט אליגון.

לאור החלטתו של בית-משפט שלום בתיק לעיל הגיע התיק שוב לבית-המשפט המחוזי, שם סברו כי החלטת בית-משפט שלום הייתה מוטעית ושעסקינן בהחלטה שיפוטית גרדא, ולא בהחלטה מינהלית. מכל מקום, הצדדים מצאו פתרון הולם, ובית-המשפט הורה על הפסקת התובענה⁶⁰. מקרה זה מתאר היטב את השתלשלותם של דברים, אשר אותם אנו מנסים למנוע. מדובר בתובענות העוסקות בנוקי גוף שנפתחו עוד בשנת 1994 בבית-משפט מחוזי, שם החלו בהבאת הראיות. ההליך עדיין בעיצומו, ואנו עדים להתמשכות הליכים. ואם לא די בכך שההליכים מתנהלים למעלה משבע שנים, הרי שאנו ניצבים אל מול החלטות שניתנו בשנת 2001, המורות על העברת התובענות לבית-משפט דלמטה. יודגש כי החלטות אלה ניתנות בצלו של צו המגדיל את סמכותו הכספית של בית-משפט שלום בלי שניתנה הוראת מעבר המאפשרת העברת התובענה. הדעת לא תסכים עם התרחשותן של תופעות כגון דא, ואנו קוראים להימנע מהישנותם של מקרים מעין אלה.

השופט דר מבית-משפט שלום בחיפה תיאר את האקלים השיפוטי, אשר לפיו תיקים רבים שהוגשו לבית-המשפט המחוזי וניסיונות הפשרה בהם כשלו, הועברו לבית-משפט שלום על יסוד צו של שופט או על יסוד הסכמת הצדדים, שלפיה הסמכות לדון בתביעה היא בידי בית-משפט שלום. בבית-משפט שלום בחיפה ניתנו כמה החלטות להחזיר תיקים מעין אלה לבית-המשפט המחוזי בטענה שההעברה נעשתה שלא בסמכות, ולפיכך הכלל "לא יעבירו עוד" לא חל, שכן העברת הדיון נעשתה בחוסר סמכות ועל-כן היא בטלה⁶¹. החלטות אלה של שופטי בית-משפט שלום בוטלו על-ידי שופטי בית-המשפט המחוזי, והתיקים עשו שוב את דרכם לבית-משפט שלום.

לאחרונה, ברע"א 6260/03, נדון מקרה אשר במועד שבו הוגשה התביעה, על סך של 1,001,000 ש"ח, היה בית-המשפט המחוזי מוסמך לדון בה. לאחר הגדלת סמכותו של בית-משפט שלום לדון בתביעות מעל ל-2,500,000 ש"ח הוגשה בקשה לתיקון כתב התביעה להגדלת סכום התביעה תוך צירוף בקשה להעברת התביעה המוגדלת לבית-משפט שלום. לאור הבקשה הורה בית-המשפט המחוזי להעביר את הדיון אל בית-משפט שלום. כבוד השופט ריבלין הדגיש כי הסמכות העניינית נקבעת לפי הסעד המבוקש בכתב התביעה ביום הגשת התביעה. עם זאת נקבע חריג לכלל זה בפרשת ספקטור⁶³, שם נפסק כי משתוקן כתב התביעה באופן שהסעד הכספי הנדרש בו חדל מלהיות בגדר הסמכות העניינית של בית-משפט שלום, שהיה מוסמך לדון בתביעה ביום

60 ת"א 814/94 פוקס נ' אופק (לא פורסם), כב' השופטת א' חיות.

61 ת"א (חי') 10267/97 בלומין נ' המאגר הישראלי, תק-מח 2000(2) 52991.

62 רע"א 60/03 רובין נ' אפלבוים, פ"ד נז(3) 457.

63 רע"א 2992/98 ספקטור נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נב(3) 15 (להלן – פרשת ספקטור).

הגשתה, יעביר בית-משפט זה את הדיון בתביעה לבית-משפט מחוזי. הובעה ההשקפה כי יש להחיל כלל זה גם במקרה ההפוך, דהיינו במקרה אשר בו תוקן כתב תביעה שהוגש לבית-משפט מחוזי באופן שהסכום הנתבע המתוקן נמצא מתחת לתקרת סכום התביעות שבסמכות בית-משפט שלום⁶⁴. כבוד השופט ריבלין קבע מפורשות כי הלכת ספקטור אינה חלה "במהופך". הסמכות נקבעת ביום הגשת התביעה, והלכת ספקטור לא ביטלה כלל זה, אלא קבעה לו חריג. החריג הוא פועל יוצא של הקושי שנוצר עת בית-משפט השלום מתקן את סכום כתב התביעה באופן המוציא את התביעה מגדר סמכותו. לאור האמור נפסק במקרה דלעיל כי העברתו של תיק מבית-משפט מחוזי לבית-משפט שלום נעדרת הצדקה מהותית, והמניע האפשרי והיחיד הוא האינטרס של המערכת למנוע יצירת עומס-יתר בבית-משפט מחוזי. כבוד השופט ריבלין מסביר בדברי טעם כי בהעברת תובענה מבית-משפט אחד למשנהו כרוכות עלויות מערכת לא מבוטלות, ויש להביא אותן בשיקולי בית-המשפט. מהאמור אנו למדים כי בית-המשפט המחוזי אינו רשאי להעביר את הדיון לבית-משפט שלום גם לאחר שתוקן סכום התביעה.

נוסף על האמור, כבוד השופט ריבלין קבע כי עצם כניסת הצו לתוקף אינה גוררת העברה של תביעות שכבר הוגשו לבית-המשפט מערכאה אחת אל בית-משפט מערכאה אחרת. בצו שניתן אין קביעה בדבר תחולה למפרע של שינוי הסמכויות, בניגוד לצווים שהגדילו הסמכות וכללו הוראות מעבר. עלתה השאלה אם די בעצם תיקונו של כתב תביעה כדי שיוחל הצו החדש. כבוד השופט ריבלין השיב על כך נחרצות וקבע כי המענה לשאלה זו הוא שלילי. על-פי הצו, רק תביעות שהוגשו לאחר כניסתו לתוקף יושפעו מהשינוי בסמכויות בית-משפט השלום. תיקון כתב תביעה אין בו משום הגשת תובענה חדשה. תיקון כתב הטענות, מכוח רשות שניתנה לפי תקנה 92 לתקנות סדר הדין האזרחי, נועד לברר את השאלות שנתונות במחלוקת בתביעה הנדונה. התיקון אינו כלי להעלאת מחלוקות אחרות, והוא אינו תחליף להגשת כתב תביעה חדש. אין לראות בתיקון כתב טענות הליך דיוני שווה ערך לפתיחה בהתדיינות חדשה, ואין בתיקון להביא להחלת הצו המאוחר על תביעה שהוגשה לפני שנכנס לתוקף. לו נקבע כי די בתיקון כתב התביעה על-מנת להכפיף לצו, היה בכך כדי לרוקן מתוכן את הצו. ראינו לאמץ בחום את דבריו של כבוד השופט ריבלין, כפי שהובאו בפסק-הדין דלעיל.

64 בר"ע (חי') 1310/02 חג'בי נ' נוריס לפיתוח והובלות בע"מ, נבו – המאגר המשפטי הישראלי; בש"א (חי') 15903/01 מנור נ' רצקין, נבו – המאגר המשפטי הישראלי.

יא. סוף דבר

סיכומו של דבר, נכון להעדיף העברת תובענה לבית-משפט מוסמך על פני דחייתה. רק במקרים חריגים יהא נכון לדחות את התובענה, על-פי שיקול-דעתו של בית-המשפט, לגופו של עניין. מכל מקום, בית-משפט המעביר עניין לערכאה אחרת מתוקף סמכותו על-פי סעיף 79(א) לחוק בסמכותו לעשות כן רק כאשר מצא שהוא חסר סמכות עניינית או מקומית לדון בתובענה. משניתנה החלטה על העברה מסוג זה, הרי מדובר בהחלטה שיפוטית, ואין בסמכותו של בית-המשפט הנעבר, להעביר את התובענה פעם נוספת. כאן חל הכלל "לא יעבירונו עוד" והוא סופי ומוחלט לכל דבר ועניין. וכל העברה נוספת, בטלה מעיקרא. הסקירה דלעיל תומכת בחיזוק הכלל "לא יעבירונו עוד", וידו של זו תהא על העליונה בהתנגשות עם כללים אחרים, למעט מקרים חריגים ויוצאי דופן, שיהיו נתונים לשיקול-דעתו של השופט היושב בדין כשהאינטרס הציבורי נר לרגליו. יהיו שיתקפו אמירה זו מהטעם שאנו נוקטים גישה פורמאליסטית נוקשה מדי, אך לדעתנו זוהי הפרשנות הראויה. אנו סבורים כי הכוונה והתכלית של המחוקק היו למנוע טלטולו של האזרח המתדיין הלוך ושוב. לצערנו, נתקלנו במקרים רבים שבהם האזרח היה "קורבן" ונאלץ לכתת רגליו, ואת זאת ניתן למנוע רק בדרך של הקפדה על קיומו של כלל זה. את כוונת המחוקק ניתן אף ללמוד מהצעת החוק הדנה בהגבלת האפשרות להעלות טענה של היעדר סמכות עניינית בשלב מאוחר. הצעה זו עולה בקנה אחד עם הפרשנות התכליתית של הוראת סעיף 79(ב).

אנו רואים חשיבות רבה ביציבותה של מערכת המשפט בעניין זה מנקודת מבטו של המתדיין – שידע לכלכל את צעדיו בתבונה – כמו גם מנקודת מבטה של המערכת השיפוטית – אשר תדע להקצות את משאביה בצורה הטובה והיעילה ביותר, על-מנת ליתן את השירות הראוי למתדיין. האינטרס הציבורי באי-העברת התובענה פעם נוספת עולה בקנה אחד הן עם אינטרס הציבור הן עם אינטרס הפרט.

באשר להעברה מינהלית, מצב הדברים שונה מההעברה השיפוטית. כך, משהועבר עניין מבית-משפט מחוזי לבית-משפט שלום, למרות שלא קיימת הוראת מעבר המתירה זאת, בסמכותו של בית-משפט השלום להורות על העברת התובענה פעם נוספת לבית-המשפט המחוזי, שהרי החלטת ההעברה ניתנה בהיעדר סמכות ועל-כן עקרה היא ובטלה מעיקרא. למרות זאת, כאן המקום לציין כי כאשר בוצעו העברות של תובענות מבית-המשפט המחוזי בתל-אביב לבית-משפט השלום בתל-אביב בהיעדר הוראת מעבר, בחרנו, ברוב המקרים, שלא להעביר שוב התובענה. כל זאת כאשר לנגד עינינו בראש ובראשונה טובת המתדיינים. ומתוך זאת שלעניות דעתנו, תוצאה זו ראויה, רצויה ועולה בקנה אחד עם הפרשנות התכליתית.

מכל מקום, הגדלת סמכותו של בית-משפט שלום אינה דרך להעביר תיקים מבית-משפט מחוזי לבית-משפט שלום ובכך להקל על עומסו של בית-משפט אחד, אך להכביד על בית-המשפט האחר אשר אינו ערוך להכבדה זו. בענייננו, אם בחר תובע להגיש את

תביעתו לבית־משפט מחוזי, כאשר בעת הגשת תביעתו היה העניין בסמכותו, קנה לו בית־משפט זה סמכות עניינית לדון בתביעה, ואין בסמכותו להעבירה. ראוי כי העברת תובענה מערכאה אחת לערכאה אחרת תיעשה אך ורק בהתאם לכל דין ולרוח הפסיקה שיצאה מבית מדרשו של בית־המשפט העליון. עלינו לזכור שמאחורי כל תובענה ניצבים מתדיינים שהם בני אדם בעלי רגשות, רגישויות, ומתמודדים עם מתחים הכרוכים בעצם ההתדיינות. עורכי־הדין, השופטים ומערכת בתי־המשפט בכללותם, משרתים את ציבור המתדיינים, ומטרתנו אחת היא – לתת למתדיינים את יומם בבית־המשפט ולהביא שהדין בעניינם יידון לגופו, בצורה הטובה, העניינית והמהירה ביותר, בלי שיימצאו נדים בין הערכאות שלא לצורך. כיום מסתמנת מגמה להעביר סמכויות רבות מבתי־המשפט המחוזיים לבתי־משפט השלום, בהתאם לדוח ועדת אור⁶⁵.

בבוא היום, כאשר ייושמו הלכה למעשה המלצות ועדת אור ותמשך הרחבת סמכויות בתי־משפט השלום, יש ללמוד מלקחי העבר ולהסיק מהם לעתיד לבוא. גם כאשר המחוקק לא יוציא תחת ידו הוראות מעבר, קרי לא תינתן סמכות העברה מערכאה דלמעלה לערכאה דלמטה, יש מקום לשקול התערבות מינהלתית בעניין וליתן הנחיות ברורות לאכיפה בתוך המערכת המשפטית, על־מנת לשמור על יציבותה. יציבות היא מעמודי התווך של מערכת המשפט ואמון הציבור במערכת הוא אבן היסוד. ויפים דבריו של נשיא בית־המשפט העליון⁶⁶:

”אמון הציבור ברשות השופטת הוא הנכס היקר ביותר שיש לה לרשות זו. זהו גם אחד מנכסיה היקרים ביותר של האומה”.

65 ועדת אור (לעיל, הערה 39), עמ' 41-43.

66 ברק (לעיל, הערה 52), עמ' 307-309.